

Ulla Skovgård Jensen

Bevidstløse matroner?

En undersøgelse af det politiske forestillingssystem

Denne artikel undersøger de danske vælgers politiske forestillingssystem i 1971-1977. Den fokuserer på problemet: Om de mandlige vælgers politiske forestillingssystem udviser en højere grad af sammenhæng end de kvindelige vælgers; og hvis det er tilfældet, om de erhvervsaktive kvinder har et mere sammenhængende politisk forestillingssystem end de hjemmegående husmødre.

I den første del af artiklen bliver problemet placeret i dets teoretiske sammenhæng, og det anvendte begrebsapparat bliver gennemgået. I den anden del fremsættes de hypoteser, som skal konfronteres med data i artiklens tredje del.

1. Teoretiske rødder

Problemet i denne artikel: Har de mandlige vælgere et mere sammenhængende forestillingssystem end de kvindelige? har tre teoretiske rødder, som vil blive samlet i første del. Den første rod angår karakteren af det demokratiske valg. Den anden rod er vælgeradfærdsstudierne, som bidrager med begrebet forestillingssystem. Og endelig er den tredje rod debatten om lighed mellem kønnene. Problemet vil fremstå efter et nærmere kig på dets tre rødder.

1.1. Første rod: demokrati

Et af demokratiets karakteristika er, at det stiller vælgeren i en særlig valgsituation; vælgeren tildeles således et valg. Dette valg er et nøglebegreb i konkurrenceteorien om demokrati, og det fortolkes sædvanligvis som et udtryk for vælgerens foretrukne alternativ. Men for meningsfyldt at fortolke det som vælgerens eget valg blandt alternativer, må en eller anden mental aktivitet hos vælgeren nødvendigvis forudsættes.

Spørgsmålet om vælgerens evne til at sammenholde sine præferencer med den politiske valgsituation behandles meget forskel-

ligt af "empirister" og "rationalister".¹ De førstnævnte påstår, at strukturerede politiske forestillinger er en forudsætning for rationelt valg, og de spørger: Er vælgeren overhovedet i stand til at vælge rationelt? "Rationalisterne" forudsætter på den anden side, at den nødvendige mentale aktivitet er til stede, og analyserer konsekvenserne af det antagne rationelle valg for demokratiet.

I valg-situationen konfronteres den 'rationelle vælger' med en uoverskuelig mængde politisk information, og selve det at udvælge den relevante information bliver et alvorligt problem. På dette sted træder ideen om strukturerede politiske forestillinger ind i rationalisternes teori. Ideen udtrykkes gennem begrebet ideologi. Downs definerer ideologi som:

"... a verbal image of the good society and of the chief means of constructing such a society." 2

Med ideologien som ledetråd kan vælgeren meget lettere udvælge politisk relevant information. Ideologien er således tids- og omkostningsbesparende for vælgeren. Ideologien tilbyder en løsning på problemet: at tage hurtig stilling til den svulmende politiske informationsstrøm og alligevel kunne vælge i overensstemmelse med sine egne præferencer.

Empiristen P.E. Converse benytter et meget løsere ideologibegreb, kaldet et forestillingssystem:

"We define a BELIEF SYSTEM as a configuration of ideas and attitudes in which the elements are bound together by some form of constraint or functional interdependence. In the static case, "constraint" may be taken to mean the success we would have in predicting, given initial knowledge that an individual holds a specified attitude, that he holds certain further ideas and attitudes." 3

-
- 1) James A. Stimson, "Belief Systems: Constraint, Complexity, and the 1972 Election", i R.G. Niemi og H.F. Weisberg (eds.), Controversies in American Voting Behavior, San Fransisco: W.H. Freeman and Company, 1976, pp. 138-59. Et eksempel på en empirist er P.E. Converse, og på en rationalist A. Downs.
 - 2) Anthony Downs, An Economic Theory of Democracy, New York: Harper Row, 1957, p. 96.
 - 3) P.E. Converse, "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", i David Apter (ed.), Ideology and Discontent, Glencoe Illinois: Free Press, 1964, p. 207. Vi skal i denne artikel benytte Converse' begrebsapparat. "Belief System" oversættes således med forestillingssystem, og termen ideologi benyttes i den brede betydning - et rimeligt sammenhængende forestillingssystem. Udtrykket "constraint" vil blive erstattet med grad af sammenhæng i forestillingssystemet.

Jeg vil gerne fremhæve forholdet mellem Converse's begreb: forestillingssystem, og Downs' begreb: ideologi. Hvis en gruppe vælgere ikke er i besiddelse af et forestillingssystem, kan de ikke være ideologiske vælgere i Downs' forstand. Eksistensen af et forestillingssystem er altså en nødvendig betingelse for, at en så velartikuleret ideologi, som Downs definerer, kan fungere.

Sammenhængen mellem Converse's begreb: forestillingssystem, og muligheden for at træffe sig egent valg i valgsituationen er også af betydning. Hvis en vælgers politiske forestillinger ikke er strukturerede, eller meget svagt strukturerede, er vælgeren berøvet de mentale forudsætninger for at behandle den politiske information i overensstemmelse med sine præferencer. Hvis en interessekonflikt mellem to grupper af vælgere skal afgøres ved stemmeafgivning i et demokratisk valg, vil graden af sammenhæng i forestillingssystemet hos de respektive grupper kunne blive afgørende. Hvis den ene gruppe således er karakteriseret ved et ret usammenhængende forestillingssystem, mens den anden gruppe har et meget velstruktureret politisk forestillingssystem, vil den sidste gruppe let kunne varetage sine interesser gennem stemmeafgivning, hvorimod medlemmerne i den første gruppe vil tendere mod at sprede deres stemmer i forhold til konfliktdimensionen.

I denne artikel sammenlignes mandlige og kvindelige vælgere med hensyn til graden af sammenhæng i deres politiske forestillingssystem.

1.2. Anden rod: vælgeradfærd

Den empiriske undersøgelse i denne artikel bygger på P.E. Converse's begrebsapparat (se note 3), hvoraf jeg skal fremhæve de relevante dele.

Hovedbegrebet: politisk forestillingssystem, er allerede introduceret. Det afgørende træk ved definitionen af forestillingssystem er ideen om sammenhæng ("constraint") mellem ide- og attitudeelementer. Dette træk kan let operationaliseres som et index sammensat af parvise korrelationer mellem attituder. Men man må være opmærksom på, at ideen om sammenhæng medfører, at begrebet forestillingssystem kun kan anvendes på vælgergrupper, ikke på den individuelle vælger. Som Stimson⁴ meget rigtigt påpeger, er

4) James A. Stimson, i Niemi og Weisberg (eds.), op.cit., p. 139.

en anden konsekvens af at lægge hovedvægten på ideen om sammenhæng, en implicit antagelse af endimensionelle vælgerpræferencer. Ved at teste og falsificere den modhypotese:

"... that those of higher cognitive ability use more dimensions to structure their political perceptions" 5

bestyrker Stimson Converse's begrebsdannelse: forestillingssystem. I denne artikel opfyldes forudsætningen om endimensionalitet ved at udvælge kerneattituderne i venstre-højre dimensionen hos de danske vælgere til at danne grundlag for et index for graden af sammenhæng i forestillingssystemet.

For Converse er forestillingssystemet primært karakteriseret ved sammenhængen mellem ideelementer. Men nogle ideelementer vil være mere centrale i forestillingssystemet end andre. Attituderne vil være mest stabile over for de centrale elementer.

Et tredje karakteristikum ved forestillingssystemet er:

"... the range of objects that are referents for the ideas and attitudes in the system". 6

Hvis forestillingssystemet er omfattende, må man forvente, at det er bedre egnet til at håndtere den politiske information, end hvis det er meget snævert.

Hvilke kilder påvirker udviklingen af forestillingssystemer? Converse skelner mellem logiske, psykologiske og sociale kilder og fremhæver, at de sidste er de vigtigste.⁷ Som mulige sociale kilder nævner han: 1) et sammenhængende verdensbillede, dette er ækvivalent til Downs' ideologibegreb, og 2) informationsstrømmen i samfundet, hvor den politiske information er:

"... diffused in "packages" which consumers come to see as "natural" wholes, for they are presented in such terms". 8

Gennem de eksisterende verdensbilleder, informationskanaler og andre kilder lægges der visse begrænsninger på vælgernes forestillinger, nogle holdninger kobles sammen i karakteristiske mønstre, og forestillingssystemet kan karakteriseres ved: grad af sammen-

5) Ibid., p. 150 og p. 153, n. 21.

6) P.E. Converse, i David Apter (ed.), op.cit., p. 208.

7) Ibid., p. 209.

8) Ibid., p. 211.

hæng, centralitet og omfang. Ifølge Converse vil to af disse karakteristika: grad af sammenhæng og omfang, variere i samme retning.⁹

Den sidste idé fra Converse, som vil være af betydning for undersøgelsen, er ideen om, at en iøjnefaldende reference¹⁰ for attituden vil gøre den tilgængelig for en langt større del af befolkningen, end mere abstrakte og fjerne forestillinger. I perioden 1971-77 har der været to særligt iøjnefaldende "issues": Fremskridtspartiets gennembrud ved 1973-valget og folkeafstemningen om EF i oktober 1972. Jeg vil derfor vente, at attituder til disse "issues" kan virke særligt strukturerende i grupper med forholdsvist usammenhængende forestillingssystemer.

Nie og Andersen¹¹ fulgte udviklingen af et attitude-konsistens index (der målte graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem) over tid. De fandt, at i USA steg graden af sammenhæng i forestillingssystemet markant fra 50'erne til 1972. Væksten i attitude-konsistens kunne ikke forklares med uddannelsesniveau og kun delvist forklares med udviklingen i den politiske interesse.¹²

De danske vælgerundersøgelser viser en lignende trend i retning af mere sammenhængende attituder i perioden 1971-75. Det er blevet foreslået at fortolke denne danske trend - som en ideologisering i lighed med den amerikanske.¹³ Hvis det er korrekt, må det forventes, at tendensen vil fortsætte i 1977.

1.3. Tredje rod: lighed mellem kønnene

De første to rødder har belyst, hvorfor forestillingssystemer er interessante, og hvordan vi kan underkaste dem empirisk undersøgelse. Den tredje rod skal anvendes til at udvælge de grupper, hvis forestillingssystemer skal sammenlignes.

9) Ibid., pp. 228-29.

10) Ibid., pp. 238-41.

11) Norman H. Nie med Kristi Andersen, "Mass Belief Systems Revisited: Political Change and Attitude Structure", i Niemi og Weisberg (eds.), op.cit., pp. 94-137.

12) Ibid., p. 123.

13) Hans Jørgen Nielsen, "Politiske meninger og vælgeradfærd", i O. Borre, H.J. Nielsen, S. Sauerberg og T. Worre, Vælgere i 70'erne, København: Akademisk Forlag, 1976, p. 131 og p. 170.

I Vælgere i 70'erne konkluderer T. Worre:

"Køn er ikke i sig selv en politisk faktor".¹⁴

Hvorfor så benytte en gruppeopdeling efter køn som grundlag for en sammenligning af grad af sammenhæng i forestillingssystemet? Paradoksalt nok kan man (i Danmark) ikke adskille mænd og kvinder med hensyn til partivalg og stemmeafgivning; men godt med hensyn til de baggrundsvariable, der påvirker stemmeafgivning, som for eksempel politisk aktivitet og interesse.¹⁵ Kan forklaringen på, at kvinderne - til trods for deres ressourcefattighed - ikke afviger med hensyn til stemmedeltagelse og partivalg, være den af Converse foreslåede "wife as opinion-follower" hypotese:

"Now there is one type of relationship in which there is overwhelming evidence for vigorous opinion-leading where politics is concerned in our society. It is the relationship within the family: The wife is very likely to follow her husband's opinions, however imperfectly she may have absorbed their justifications at a more complex level".¹⁶

Nu er der jo ikke i sig selv noget galt i, at mand og kone er politisk enige, og dette er heller ikke i sig selv bevis på, at det er konen, der er blevet overtalt. Men hvis kvinderne systematisk har et mindre sammenhængende forestillingssystem end mændene, støtter dette indirekte hypotesen om, at konen stemmer som manden, for i så fald mangler hun en væsentlig forudsætning for selv at vurdere valgets alternativer.

Det første hovedproblem bliver derfor:

I. Er kvindernes forestillingssystem mindre sammenhængende end mændenes?

Problemer om kønsforskelle i vælgeradfærd er ofte blevet behandlet overfladisk uden at tage højde for kvindefrigørelsesteoriene.

14) Torben Worre, "Social baggrund og parti", i Borre et al., op.cit., p. 57.

15) Steen Sauerberg, "Kommunikation til vælgere - og mellem vælgere", i Borre et al., op.cit., p. 220.

16) P.E. Converse, i David Apter (ed.), op.cit., p. 233. Det er meget udbredt at fremstille kvinderne som politisk umodne og uden et sammenhængende forestillingssystem. Til gengæld argumenteres der sjældent for denne holdning, som påpeget af M. Goot og E. Reid, Women and Voting Studies: Mindless Matrons or Sexist Scientism?, SAGE, 1975, pp. 9-10, p. 17 og p. 28.

Et eksempel forekommer i The American Voter, hvor man bemærker, at

"Decades after the first successes of the suffragettes many wives wish to refer our interviews to their husbands as being the person in the family who pays attention to politics".¹⁷

Selv om kvinderne har fået stemmeret, deltager de ikke i samme udstrækning som mænd. The American Voter forklarer det med kvindernes mangel på uddannelse, de yngre kvinders pasning af småbørn og de ældre kvinders indsocialisering i det traditionelle kønsrollemønster. Men man nævner overhovedet ikke kvindefrigørelsesteoriene.

Disse udpeger, ikke desto mindre, mulige forklaringsfaktorer. Så tidligt som 1850 stiller en "American Women's Rights Convention", ifølge Harriet Taylor Mill, krav om:¹⁸

1. Lige uddannelse
2. Samme adgang til erhvervslivet
3. Politisk ligestilling (stemmeret, valgbarhed etc.).

Disse tre krav blev opfattet som et integreret hele, alle var nødvendige for at opnå kvindefrigørelse.

Den første faktor - uddannelse - optræder som en standardvariabel i sociologisk teori, og dens betydning for graden af sammenhæng i forestillingssystemet har da også været undersøgt. Man kan for de amerikanske vælgerstudier konkludere:

1. Grupper med et højt uddannelsesniveau har en klar tendens til også at have en højere grad af sammenhæng i forestillingssystemet (være ideologiske) end dårligt uddannede grupper.¹⁹
2. Men når ideologiseringsprocessen iagttages over tid, ser man samme ideologiseringstendens (målt ved attitude-konsistens indexet) uanset gruppens uddannelsesniveau.²⁰

17) A. Campbell, P.E. Converse, W.E. Miller og D.E. Stokes, The American Voter (an Abridgement), New York: John Wiley & Sons, 1964, p. 255.

18) Harriet Taylor Mill, "Enfranchisement of Women", i Alice S. Rossi (ed.), Essays on Sex Equality. John Stuart Mill and Harriet Taylor Mill, Chicago: University of Chicago Press, 1970, p. 95.

19) A.H. Miller, W.E. Miller, A.S. Raine og T.A. Brown, "A Majority Party in Disarray: Political Polarization in the 1972 Election", i Niemi og Weisberg, op.cit., p. 193.

20) N.H. Nie med K. Andersen, i Niemi og Weisberg, op.cit., p. 119.

Selv om der er en niveauforskel i graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem mellem højt/lavt uddannede grupper, ser det altså ud til, at udviklingen i attitude-konsistens indexet over tid er uafhængig af gruppens uddannelsesniveau.

Da kvinder gennemgående er dårligere uddannet end mænd, skulle uddannelsesfaktoren yderligere skærpe den formodede tendens til, at kvindernes forestillingssystem er mindre sammenhængende end mændenes.

Suffragetternes kamp førte til opfyldelsen af det tredje krav - formel politisk ligestilling.

Det er den anden forklaringsfaktor - betydningen af den selverhvervende kvinde - som typisk negligeres i eksemplet fra The American Voter. Kvindefrigørelsesteorien har imidlertid anset netop erhvervsaktiviteten for afgørende for at sikre, at kvinderne udvikler politisk sammenhængende forestillinger. I sit klassiske essay fra 1851, "Enfranchisement of Women", skriver Harriet Taylor Mill:

"High mental powers in women will be but an exceptional accident, until every career is open to them, and until they, as well as men, are educated for themselves and for the world - not one sex for the other". 21

Der kan ikke herske tvivl om, at Harriet Taylor Mill anser erhvervsfaktoren for afgørende. Hun hævder endda, at selv om det at begge ægtefæller arbejdede, på grund af konkurrence, ville sænke lønningerne, så ægteparrets fælles indtægt ikke blev større, end da manden havde eneret til erhverv, må kvindernes erhvervsaktivitet foretrækkes. Den er nødvendig for at bryde undertrykkelsen af kvinden.²²

Påstanden, at kvindens adgang til erhvervslivet er en nødvendig forudsætning for frigørelse, udbygges i 1898 af Charlotte Perkins Gilman. Hun skildrer den hjemmegående husmoders situation således:

21) Harriet Taylor Mill, i Rossi (ed.), Essays on Sex Equality, op.cit., pp. 112-13.

22) Ibid., pp. 104-05.

"Her restricted impression, her confinement to the four walls of the home, have done great execution, of course, in limiting her ideas, her information, her thought-processes, and power of judgement; ... but this is innocent in action compared with her restricted expression, the denial of freedom to act". 23

og fortsætter med at pege på udelukkelsen fra erhvervslivet som kernen i problemet:

"Her labor has not only been limited in kind, but in degree. Whatever she has been allowed to do must be done in private and alone ...". 24

Denne korte gennemgang af tidlig kvindefrigørelsesteori viser, hvordan erhvervsaktivitet blev betragtet som en forudsætning for udviklingen af et sammenhængende politisk forestillingssystem.

Det andet hovedproblem bliver derfor:

II. Påvirker erhvervsaktivitet graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem; således, at de erhvervsaktive kvinder, som gruppe, har et mere sammenhængende forestillingssystem end de hjemmegående husmødre?

1.4. Rødderne samles

Vi har nu set to hovedproblemer (I, II) fremstå fra de tre teoretiske rødder.

Sagt meget kort vil artiklen undersøge graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem. Converse's begrebsapparat vil blive anvendt. Hans forventning om en samvariation mellem de to mål på et forestillingssystem: grad af sammenhæng/omfang, skal illustreres; ligesom ideen om EF som et særligt iøjnefaldende "issue" vil blive taget op.

Undersøgelsen vil, i lighed med Nie og Andersens, være dynamisk. Der forventes en stigende ideologisering gennem hele perioden, og den forventes at slå igennem uafhængigt af, hvilken vælgergruppe der iagttages. Det forventes således, at den dynamiske tendens er uafhængig af den foretagne opdeling i vælgergrupper.

23) Charlotte Perkins Gilman, "Women and Economics" (uddrag), i Alice S. Rossi (ed.), The Feminist Papers, New York: Bantam Books, 1974, p. 580.

24) Ibid., p. 581.

De grupper, der skal sammenlignes med hensyn til graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem, er først mænd/kvinder og dernæst erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og hjemmegående husmødre. Ved den første sammenligning forventes det, at kvindernes forestillingssystem vil være mindre sammenhængende end mændenes. Ved den anden sammenligning forventes det, at ideologiseringsniveauet vil være meget lavere for de hjemmegående husmødre end for de erhvervsaktive kvinder. Det antages hermed, at kvinder gennem erhvervsaktiviteten udsættes for flere sociale kilder til udvikling af forestillingssystemet; de kan for eksempel komme i kontakt med politisk relevant information som et led i deres erhvervsudøvelse.

2. Hypoteser og tilrettelæggelse af undersøgelsen

De ovennævnte ideer skal nu formuleres som eksplicitte hypoteser. Den første fokuserer udelukkende på det dynamiske element.

H_0 : I perioden 1971-77 vil vælgernes attitude-konsistens index stige. Det vil sige, at ideologiseringsgraden øges med tid.

Graden af sammenhæng i forestillingssystemet operationaliseres som et attitude-konsistens index. Dette er et uvejet gennemsnit af Pearson korrelationer²⁵ mellem udvalgte attitudepar. (Attitudespørgsmålenes ordlydfremgår af note 32). Hypotesen vurderes ud fra en simpel varians-analyse. Denne benyttes til at teste for signifikante forskelle på gennemsnit, når man har data fra mere end to stikprøver.²⁶ Nulhypotesen er, at gennemsnittene er ens i

25) Pearson korrelationer forudsætter intervallskalamålinger, mens attituderne bliver målt på en fem-trins ordinal skala. S. Labovits hævder i "The Assignment of Numbers to Rank Order Categories", American Sociological Review, Vol. 35, 1970, pp. 512-24, at Pearson korrelationer med stor sikkerhed kan anvendes på ordinalskalaer. I Vælgere i 70'erne, op.cit., benyttes konsekvent Pearson korrelationer, og mine resultater kan derfor umiddelbart sammenlignes med disse danske analyser, hvad index-størrelser angår.

26) Hver valg (71, 73, 75 og 77) bidrager med en stikprøve. Korrelationskoefficienten mellem et par attituder betragtes som en "case". Der dannes på denne måde 10 "cases" pr. stikprøve, og den målte variabel bliver nominal. Testen forudsætter normalfordeling, tilfældig stikprøve og samme standard afgivelse i populationerne. Jeg vil benytte et signifikansniveau på 0,05. (Se i øvrigt H.M. Blalock, Social Statistics, New York: McGraw-Hill, 1960, pp. 242-53). Det er ret problematisk at benytte de valgte tests på materialet, og de bør nok ikke fortolkes for håndfast. Jeg har imidlertid valgt at benytte dem, fordi mine resultater var så uventede, at det var nødvendigt at etablere en retningslinie for, hvorvidt de iagttagne forskelle i attitude-konsistens indexet kunne tillægges vægt.

alle fire stikprøver (1971, 73, 75 og 77). For at bekræfte H_0 må nulhypotesen forkastes.

Hovedproblem I: Er kvindernes forestillingssystem mindre sammenhængende end mændenes? leder klart frem til en hypotese om opdeling af vælgerne i ideologiske niveauer efter køn:

H_1 : Attitude-konsistens indexet vil være større for mandsgruppen end for kvindegruppen. Denne opdeling i to ideologiske niveauer findes gennem hele perioden 1971-77.

Hovedproblem II: Påvirker erhvervsaktivitet graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem, således at de erhvervsaktive kvinder, som gruppe, har et mere sammenhængende forestillingssystem end de hjemmegående husmødre? giver anledning til en lignende hypotese om ideologiniveau.

Sammenlign grupperne erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og hjemmegående husmødre med hensyn til graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem. Hypotesen bliver så:

H_2 : Det forudses, at størrelsen af attitude-konsistens indexet hos de tre grupper vil være ordnet således:
erhvervsaktive mænd \geq erhvervsaktive kvinder $>$ husmødre.
Denne ordningsrelation findes gennem hele perioden 1971-77.

Den idé, at den formodede dynamiske tendens (H_0) er uafhængig af den foretagne opdeling i vælgergrupper, kan efterprøves gennem hypotesen:

H_3 : Undersøgelsen måler attitude-konsistens på forskellige tidspunkter og for forskellige vælgergrupper; men de to variable: tid og gruppe, vil være uafhængige. (Ingen interaktionseffekt!).

Denne hypotese påstår altså, at de forskellige vælgergrupper vil gennemløbe en parallel udvikling i ideologisering over tid, til trods for at de kan karakteriseres ved forskelle i ideologiniveau (H_1 og H_2).

H_1 , H_2 og H_3 vurderes på basis af en tosidet variansanalyse.²⁷ Denne statistiske metode tester, hvorvidt to variable interagerer (H_3); og hvis de ikke gør det, kan metoden anvendes til at

27) Blalock, *op.cit.*, pp. 253ff.

teste nulhypotesen: de sammenlignede vælgergrupper har samme attitude-konsistens index, når datamaterialet kontrolleres for valgtidspunktet, (H_1 og H_2). Hvis der skulle vise sig kraftig interaktion mellem tid og gruppe (H_3 ikke holder), vil H_1 og H_2 i stedet blive testet gennem en test for gennemsnitsforskelle mellem to stikprøver.²⁸ I denne statistiske metode sammenlignes grupperne parvist, kontrolleret for valgtidspunkt, og nulhypotesen er: samme attitude-konsistens index.

Den empiriske undersøgelse (i del 3) giver et højst uventet resultat: gruppen husmødre ideologiseres i langt højere grad end de to grupper, den sammenlignes med. Kan dette uventede resultat forklares ved, at EF-spørgsmålet har været specielt iøjnefaldende?

For at opretholde antagelsen i H_2 - at husmødrene vil have et særligt usammenhængende forestillingssystem - må det påvises, at en større opmærksomhed på EF-spørgsmålet blandt husmødre ikke havde en overspilleeffekt på et attitude-konsistens index baseret på de øvrige attituder. Denne idé udtrykkes i:

H_4 : Hvis EF-spørgsmålet fjernes fra attitude-konsistens indexet, vil den i H_2 forudsatte ordningsrelation:
erhvervsaktive mænd \geq erhvervsaktive kvinder $>$ husmødre
findes gennem hele perioden.

Denne hypotese vurderes på samme måde som H_2 .

Når de fem hypoteser har været konfronteret med data, vil strukturen i forestillingssystemet hos henholdsvis erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og husmødre blive beskrevet. Alle hypoteserne er centreret om at måle graden af sammenhæng i forestillingssystemet; ved at se nøjere på en strukturel beskrivelse vil den idé, at et velsammenhængende forestillingssystem også har et større omfang end et usammenhængende, kunne illustreres.

2.1. Datamaterialet

Hypoteserne vil blive konfronteret med data fra det danske valg-

28) Ibid., pp. 175ff.

forskningsprojekt.²⁹ Materialet består af fem interviewundersøgelser, to fra 1971 (før og efter) valget, og en fra hvert af de efterfølgende valg: 1973, 1975 og 1977. Mens 1971-73 data udgør et panel, er 1975 og 1977 nye tilfældige stikprøver. I 1971 blev de i denne undersøgelse relevante spørgsmål stillet før valget.

Det blev i afsnit 1.2. påpeget, at den valgte undersøgelsesmetode bygger på antagelsen om endimensionelle vælgerpræferencer. Denne antagelse holder imidlertid ikke ubetinget stik i det danske valgforskningsprojekts materiale. I forbindelse med de store forskydninger i partisystemet i perioden 1971-77 har de ideologiske partibilleder ændret sig. Borre og Rusk forudså, at det todimensionelle partirum:

... is highly unstable and likely to gravitate in the future toward a more or less one-dimensional solution based on left-right politics.³⁰

Vores Analyse af 1975-valget bekræftede Borre og Rusks formodning.³¹

2.2. Variable

Grad af sammenhæng. Forudsætningen om endimensionelle vælgerpræfe-

29) Et samarbejde mellem Københavns og Aarhus universiteter. Materialet blev samlet af gruppen bag Vælgere i 70'erne, op.cit., pp. 253-55, hvor der findes yderligere information om materialet.

(Jeg skylder Ole Borre en særlig tak, fordi han tilskyndede mig til at udarbejde mine ideer i artikelform, og for hans velvillige assistance undervejs).

Når man undersøger udviklingen i variable over tid, må man ideelt kræve paneldata for at være sikker på, at den iagttagne udvikling virkelig karakteriserer den population, der undersøges. Forskellige stikprøver vil falde lidt forskelligt ud, og dermed vil mange ceteris paribus antagelser om baggrundsvariable kun delvis holde stik. Den iagttagne udvikling vil, i mangel af paneldata være forurennet med denne usikkerhedskilde. Dette må især være relevant ved vurderingen af de særligt "over-tid" orienterede hypoteser H_0 og H_3 , mens de øvrige hypoteser med deres niveauprediktioner berøres mindre af manglen på et gennemgående panel. Som det fremhæves ved data-gennemgangen af H_2 , har jeg kontrolleret for en evt. bagvedliggende uddannelsesvariabel, da det forekom at være den mest indlysende mulighed for baggrundsstøj. Manglen af et gennemgående panel gør, at man må være forsigtig med at drage for vidtgående konsekvenser af data, men data viser ikke desto mindre forskelle, der råber på en forklaring - udvikling eller baggrundsstøj.

30) Jerrold G. Rusk og Ole Borre, "The Changing Party Space in Danish Voter Perceptions, 1971-1973", European Journal of Political Research, vol. 2, 1974, p. 355.

31) Torben Worre, "Partisystemets ideologiske dimensioner", i Borre et al., Vælgere i 70'erne, op.cit., p. 207.

rener tilgodeses ved at udvælge de fem attitudespørgsmål,³² der må betragtes som kernen i venstre-højre dimensionen.³³

Graden af sammenhæng i forestillingssystemet måles med et:

$$\text{attitude konsistens index} = \frac{\text{Sum af Pearson korrelationer for de 10 attitudepar}}{10}$$

Gruppe. Med henblik på hovedproblem I deles vælgerne alene efter køn. Når hovedproblem II diskuteres, deles vælgerne i: erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og hjemmegående husmødre, efter deres svar på spørgsmålet: "Hvad er deres stilling",³⁴ i 1971 fulgtes dette spørgsmål af spørgsmålet: "Hvad var deres sidste stilling" til arbejdsløse og pensionister.

Tid. Valgene 1971, 1973, 1975 og 1977.

3. Konfrontation med data

3.1. Grad af sammenhæng

Den centrale variabel i de opstillede hypoteser er attitude konsistens indexet for de forskellige vælgergrupper. Det empiriske materiale præsenteres i Tabel 1.

32) De fem attitudespørgsmål lyder:

SKAT: Høje indtægter burde beskattes hårdere end tilfældet er i dag.

ENS ØKONOMI: I politik bør man stræbe efter at skaffe alle samme økonomiske vilkår uanset uddannelse og beskæftigelse.

INVESTERINGSKONTROL: Staten har for lidt kontrol med de private investeringer.

NATO: Vi bør snarest melde os ud af NATO.

EF: I 1971: Vi skal under ingen omstændigheder melde os ind i Fællesmarkedet.

I 1973, 1975 og 1977: Hvis der blev afholdt en lignende folkeafstemning i dag om EF, ville de så stemme ja eller nej?

Med undtagelse af det dikotome EF-spørgsmål fra 1973 og frem blev alle attitudespørgsmål besvaret på en femtrins skala. Denne operationalisering blev bevaret ved korrelationsberegningerne. For at få så mange cases som muligt blev "missing cases" kun udelukket parvist.

33) Hans Jørgen Nielsen, i Borre et al., op.cit., p. 128.

34) Hjemmegående husmor = gift kvinde uden selvstændigt erhverv. Erhvervsaktiv = omfatter både hel- og deltidsbeskæftigede. Næsten alle kvinder i stikprøverne var gift!

Tabel 1. Attitude konsistens index for vælgergrupper ved 1971, 1973, 1975 og 1977-valgene

Vælgergruppe	1971	1973	1975	1977
Alle	.24	.29	.34	.29
Mænd	.27	.31	.37	.30
Kvinder	.22	.24	.31	.28
Erhvervsaktive mænd	.27	.32	.37	.31
Erhvervsaktive kvinder	.27	.29	.28	.24
Husmødre	.15	.22	.34	.35

Lad os begynde med H_0 : I perioden 1971-77 vil vælgerenes attitude konsistens index stige. Rækken "alle" i Tabel 1 viser en stigning i indexet fra .24 til .34 i 1975, men tendensen fortsætter ikke i 1977. En simpel varians analyse af datamaterialet til H_0 afslører, at nulhypotesen: attitude konsistens indexet er det samme ved alle fire valg, ikke kan afvises med et signifikansniveau på 0,05. Ideen bag H_0 ,³⁵ at de danske vælgere i 70'erne viser en stigende grad af sammenhæng i forestillingssystemet, svarende til de amerikanske vælgeres ideologisering i 60'erne,³⁶ finder ingen støtte.

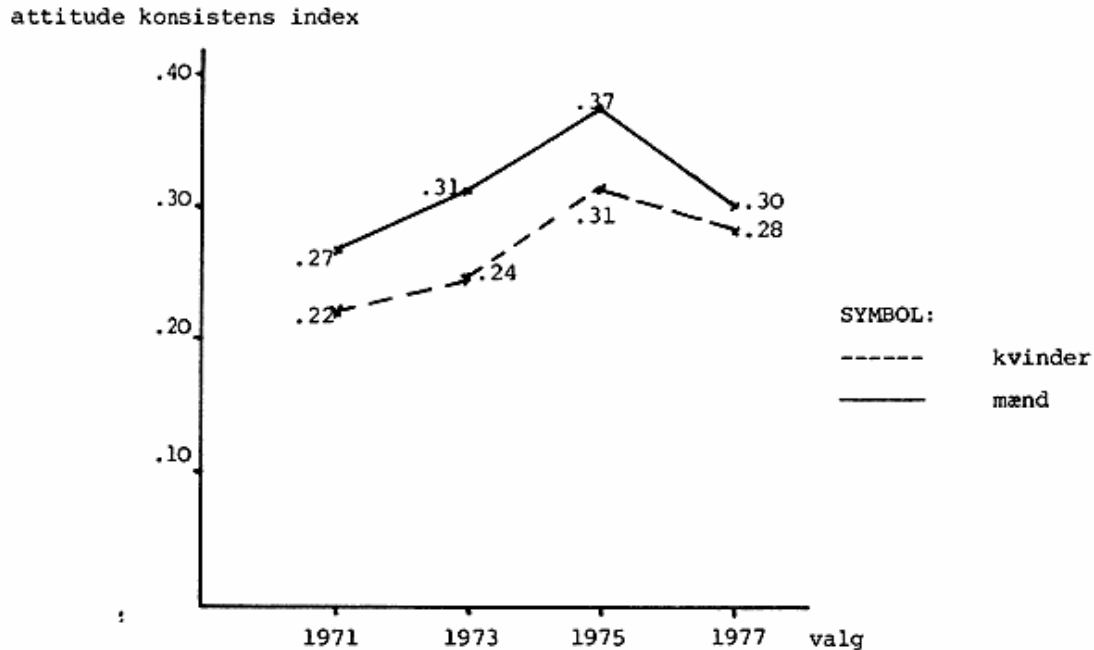
H_1 hævder: at attitude konsistens indexet vil være større for mændsgruppen end for kvindeguppen. Og H_3 forudsiger, at grupperne vil vise en parallel udvikling over tid. Disse hypoteser blev afledt af hovedproblem I. De i Tabel 1 anførte data illustreres i Fig. 1 (se næste side).

Det umiddelbare indtryk er, at begge hypoteser holder, skønt 1977-data med et attitude konsistens index på .30 for mænd og .28 for kvinder kunne tyde på det modsatte. Hvad viser den to-sidede varians analyse? Interaktionstesten opretholder nulhypotesen, at tid og gruppe ikke interagerer. Hermed støttes H_3 's forudsigelse om parallel udvikling over tid, vi må i det mindste kunne sige, at med så få cases kan H_3 ikke afvises. H_1 testes herefter gennem nulhypotesen, at attitude konsistens indexet er det samme for de to grupper, når der kontrolleres for valgtidspunkt. Nulhypotesen afvises ved 0,05 signifikansniveauet. De iagttagne forskelle mellem

35) Denne ide blev fremsat af H.J. Nielsen på basis af en sammenligning af 1971 og 1975 valgets data, i Borre et al., op.cit., p. 131.

36) N.H. Nie med K. Andersen, i Niemi og Weisberg, op.cit., pp. 94ff.

Figur 1. Ændringer i attitude konsistens indexet, 1971-77, for mænd/kvinder*

* Det antal "cases" (N), der bliver anført ved figurerne i denne artikel, er minimum antallet af svar på de udvalgte attitudespørgsmål. Maximum på de enkelte spørgsmål ligger ofte 50 til 75 besvarelser over. Til Figur 1 var antal "cases":

	mænd	kvinder
1971 N:	609	553
1973 N:	245	211
1975 N:	321	300
1977 N:	356	388

mænd og kvinder ser ud til at måtte accepteres, og svaret på hovedproblem I (H_1): Er kvindernes politiske forestillingssystem mindre sammenhængende end mændenes? - må blive et ja. Det ser ud til, at "wife as opinion-follower" hypotesen får indirekte støtte.

Når variabelen erhvervsaktivitet medtages i gruppedelingen, forudsiger H_2 : at størrelsen af attitude konsistens indexet vil adlyde ordningsrelationen:

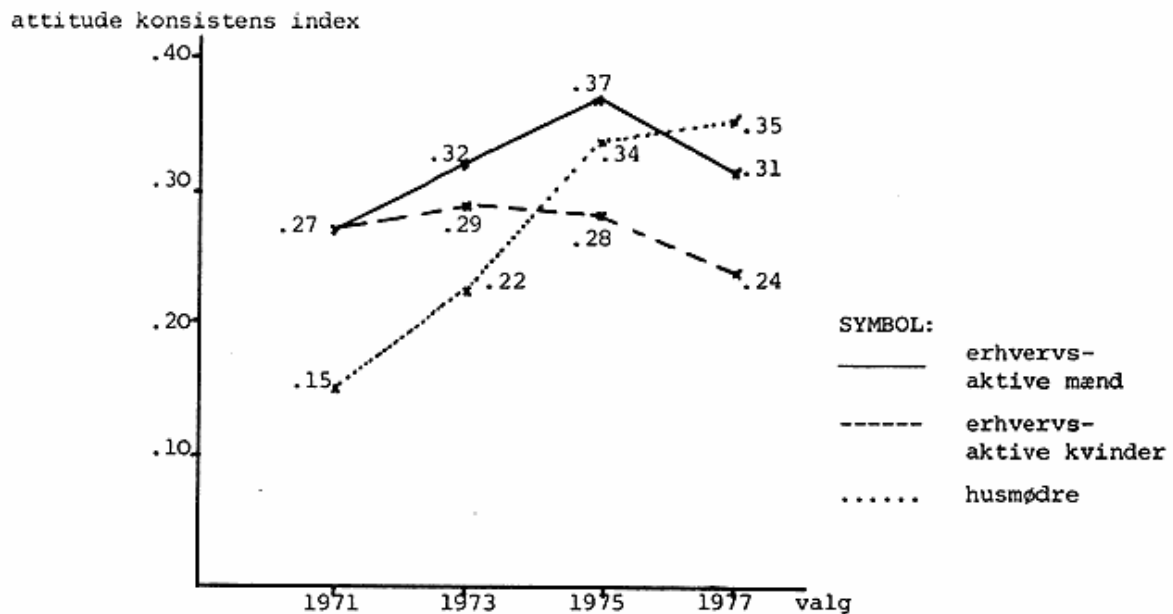
erhvervsaktive mænd \gg erhvervsaktive kvinder $>$ husmødre

gennem hele perioden.

Til 1971 data passer forudsigelsen perfekt: erhvervsaktive mænd: .27 = erhvervsaktive kvinder: .27 $>$ husmødre: .15! Bedømt ud fra 1971 data ser variabelen erhve. saktivitet ud til at fungere, som

forudset af den tidlige kvindefrigørelsesteori: En nødvendig betingelse for udviklingen af et sammenhængende forestillingssystem. Men dette billede holder ikke gennem hele perioden.

Figur 2. Ændringer i attitude konsistens indexet, 1971-77, for erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og husmødre*

* Til Figur 2 var antal "cases":

	er. mænd	er. kvinder	husmødre
1971 N:	499	243	204
1973 N:	201	101	77
1975 N:	265	166	112
1977 N:	253	293	63**

** Kun så lav ved EF-spørgsmålet, ellers 94-95.

Som Figur 2 viser, brydes den forudsete (H_2) ordning af 1975 og 1977 data. I 1977 opnår husmødrene endda et attitude konsistens index, der er endnu større end de erhvervsaktive mænds. H_2 kan vurderes ved at teste nulhypotesen: samme attitude konsistens index for grupperne, når data kontrolleres for valgtidspunktet. En test for gennemsnitsforskelle mellem to stikprøver ("difference of means test") viser, at husmødrenes brud på ordningsrelationer (H_2) er signifikant. Med hensyn til den forudsete ordning viser detaljerne i testen for gennemsnits forskelle, at forudsigelsen

erhvervsaktive mænd > erhvervsaktive kvinder holder; men ligheden i 1971's attitude konsistens index og forskellen i 1977 er bemærkelsesværdig. Forudsigelsen erhvervsaktive kvinder > husmødre må imidlertid afvises i 1975 og 1977. På basis af testen for gennemsnitsforskelle ser afvigelsen fra H_2 altså endnu alvorligere ud end det umiddelbare indtryk af Figur 2 lader ane. Konklusionen må således blive en afvisning af H_2 . Hvis der kan fæstes lid til data, er variabelen erhvervsaktivitet ikke en nødvendig betingelse for udviklingen af et sammenhængende politisk forestillingssystem.

Der er imidlertid stadig problemer knyttet til fortolkningen af data. 1971-resultatet passer perfekt til H_2 's forudsigelse. Betyder dette, at til og med 1971 var H_2 sand; men derefter katalyserede krisen i det danske politiske system en ændring, hvor en tidligere politisk fremmedgjort gruppe - husmødre - i stigende grad blev politisk bevidste? Det er en mulig forklaring, der hviler på den antagelse, at kvindefrigørelsesteoriene havde ret - før 1973. Eftersom 1971 interviewundersøgelsen er den første i rækken, vil vi nok aldrig få at vide, om husmødrene før 1971 kunne karakteriseres ved et meget lavt attitude konsistens index, eller målet for grad af sammenhæng er umanerligt svingende.

H_3 's forudsigelse, at tid ikke interagerer med gruppe, holder ikke, når grupperne er: erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og hjemmegående husmødre. (To-sidet varians analyse).

Når variabelen erhvervsaktivitet medtages, deles kvinderne i to grupper, med hvert sit karakteristiske - men ganske uventede - mønster for udviklingen i graden af sammenhæng i forestillingssystemet gennem 1971-77: De erhvervsaktive kvinder karakteriseres af en konstant grad af sammenhæng i forestillingssystemet, hvorimod husmødrene fremviser den mest markante stigning i attitude konsistens indexet blandt de sammenlignende grupper.

I afsnit 1.3. nævnte jeg, at der var en tendens til, at bedre uddannede grupper havde mere sammenhængende forestillingssystemer end dårligt uddannede. Man kunne derfor forsøge at forklare resultatet fra Figur 2 med, at husmødrene i 1975- og 1977-undersøgelserne var bedre uddannede end husmødrene, der optræder i 1971-73 panelet. Dette er imidlertid ikke tilfældet. I 1971 har 68,2 pct. af husmødrene kun 7 års skolegang bag sig, i 1975 var andelen 67,7 pct.; men i 1977-undersøgelsen har hele 84,0 pct. af husmødrene

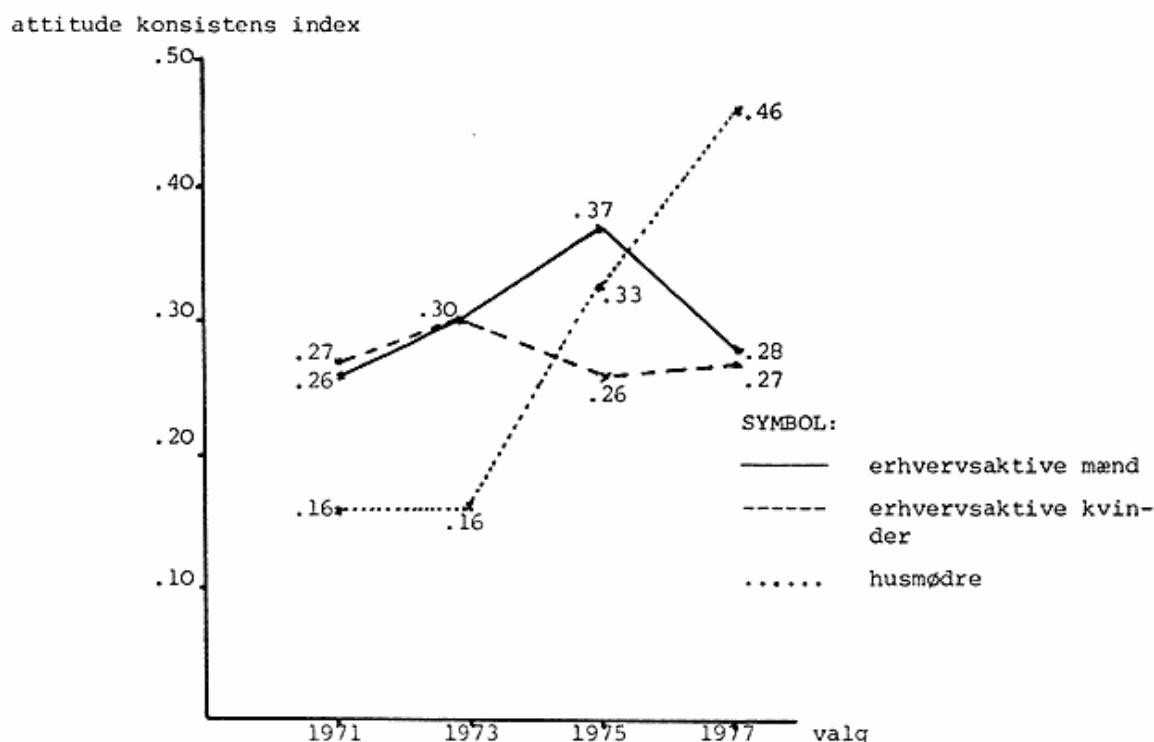
kun gået 7 år i skole. Den uventede ideologisering af husmødrene kan således næppe forklares ved en bagvedliggende uddannelseskævhed i udvalget. Den dårligst uddannede husmoder-gruppe fremviste den største grad af sammenhæng i forestillingssystemet.

H₄ foreslår, at husmødrenes høje attitude konsistens index forklæres med, at husmødrene har struktureret deres attituder ud fra det særligt iøjnefaldende EF-spørgsmål uden nogen overspilleffekt. Forudsigelsen er, at et attitude konsistens index, der renses for EF-spørgsmålet, vil være ordnet således:

erhvervsaktive mænd ≥ erhvervsaktive kvinder > husmødre.

Data fremgår af Figur 3.

Figur 3. Ændringer i et attitude konsistens index uden EF-spørgsmålet, 1971-77, for: erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og hjemmegående husmødre*

* Til Figur 3 var antal "cases":

	er. mænd	er. kvinder	husmødre
1971 N:	499	244	204
1973 N:	217	108	79
1975 N:	275	169	112
1977 N:	288	355	94

Figuren viser klart, at den forudsete ordning af vælgergrupper ikke forekommer. Anomalien i 1977 er endnu større end i Figur 2., mens mønsteret i 1975 stort set er det samme. Igen afviser en to-sidet varians analyse hypotesen om, at tid ikke interagerer med gruppe (H_3). Testen for gennemsnitsforskelle afslører, at bruddet på den forudsete ordningsrelation er signifikant. H_4 må afvises. Husmødrenes markant stigende attitude konsistens index kan således heller ikke forklares ved at betragte EF-spørgsmålet som særligt iøjnefaldende.

Alligevel ser vi, at en fjernelse af EF-spørgsmålet fra attitude konsistens indexet slår forskellige igennem i de tre sammenlignede grupper. Mens attitude konsistens indexet for erhvervsaktive mænd og kvinder næsten ikke berøres ved at fjerne EF-spørgsmålet fra indexet, ændrer denne operation husmødrenes index meget stærkt. Opmærksomheden over for EF-spørgsmålet toppede i 1973 - første valg efter folkeafstemningen om EF. Når alle fem spørgsmål er indregnet i attitude konsistens indexet, opnår husmødrene i 1971 et index på .15, som stiger til .22 i 1973; men hvis EF-spørgsmålet fjernes fra indexet, forbliver dette (for husmødrene) på samme lave niveau: .16 i både 1971 og 1973! Når EF-spørgsmålet fjernes fra attitude konsistens indexet, fremtræder den forventede ordning (H_2 og H_4) både i 1971 og i 1973; men den afvises lige så klart i 1975 og 1977.

Det mønster, husmødre-gruppen tegner, indicerer, at EF-spørgsmålet var afgørende for denne vælgergruppe i 1973, og at den deraf følgende politisering havde en overspilleffekt, der førte til øget sammenhæng i det undersøgte forestillingssystem.

3.2. Strukturel beskrivelse

I afsnit 1.2. blev det nævnt, at Converse forventede, at de to mål på et forestillingssystem: grad af sammenhæng og omfang, ville variere i samme retning. Hidtil har vi kun set på grad af sammenhæng i forestillingssystemet.

Det er ikke muligt at anvende ideen om forestillingssystemets omfang direkte, fordi de præsenterede data afhænger af vor udvælgelse af de fem stærkest korrelerede attituder i venstre-højre dimensionen hos de danske vælgere. Men ideen kan benyttes heuristisk. Med udgangspunkt i at vi analyserer kernen i et venstre-

højre dimensioneret forestillingssystem, forekommer det rimeligt at vente, at en gruppe med et stærkt sammenhængende forestillings-system vil have signifikante korrelationer mellem alle de attitude-spørgsmål, kernen består af! Hvis dette er tilfældet, kan man føle sig mere forvisset om, at et højt attitude konsistens index afspejler andet og mere, end enkelte spredtliggende øer af stærkt korrelerede meninger i et hav af uopmærksomhed. Hvis husmødrenes stigende attitude konsistens index også viser en øget integration af forestillinger, i ovennævnte betydning, ville konklusionen - husmødrene er blevet ideologiseret - virke mere overbevisende.

I Figur 4 illustreres forestillingssystemets struktur for: erhvervsaktive mænd, erhvervsaktive kvinder og husmødre, ved de fire undersøgte valg. Hvert punkt symboliserer et attitudespørgsmål, som er identificeret ved et stikord (se note 32). Den numeriske værdi af korrelationer mellem to spørgsmål er symboliseret ved:³⁷

ingen linie	=	Pearson korrelation mindre end .20
stiplet linie	=	Pearson korrelation mellem .20 og .40
fuldt optrukken linie	=	Pearson korrelation større end .40

Den laveste tærskelværdi (.20) bortsorterer insignifikante korrelationer; mens den øverste tærskelværdi skal illustrere, hvor de særligt stærke korrelationer fremkommer.

Vi har nu behov for et mål, der angiver i hvilket omfang de mulige forbindelser mellem attituderne (i form af signifikante korrelationer) også forekommer i data. Dette mål skal ikke afspejle korrelationernes faktiske styrke, da disse allerede indgår i attitude konsistens indexets mål for grad af sammenhæng i forestillingssystemet. Det nye mål skal kun indicere strukturel integration. Et sådant mål finder vi i en grafs tæthed.³⁸

Lad $x_{ij} = 1$, hvis to attituder (i og j) er korreleret med $r \geq .20$; ellers sættes $x_{ij} = 0$. Antal punkter = antal attitudespørgsmål = $n = 5$. Så er:

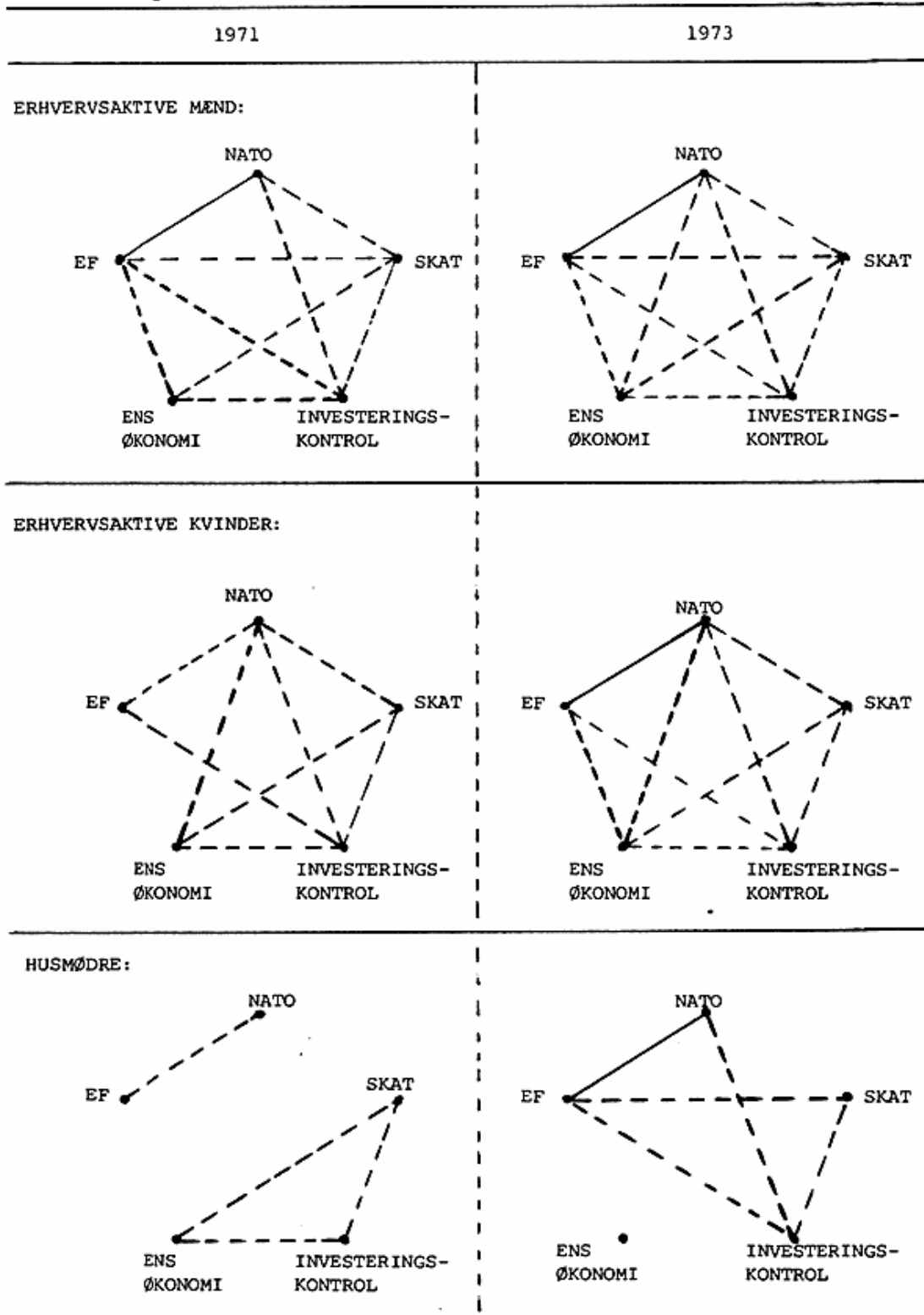
$$\text{Tæthed} = \frac{x_{ij}}{\frac{1}{2}n(n-1)}$$

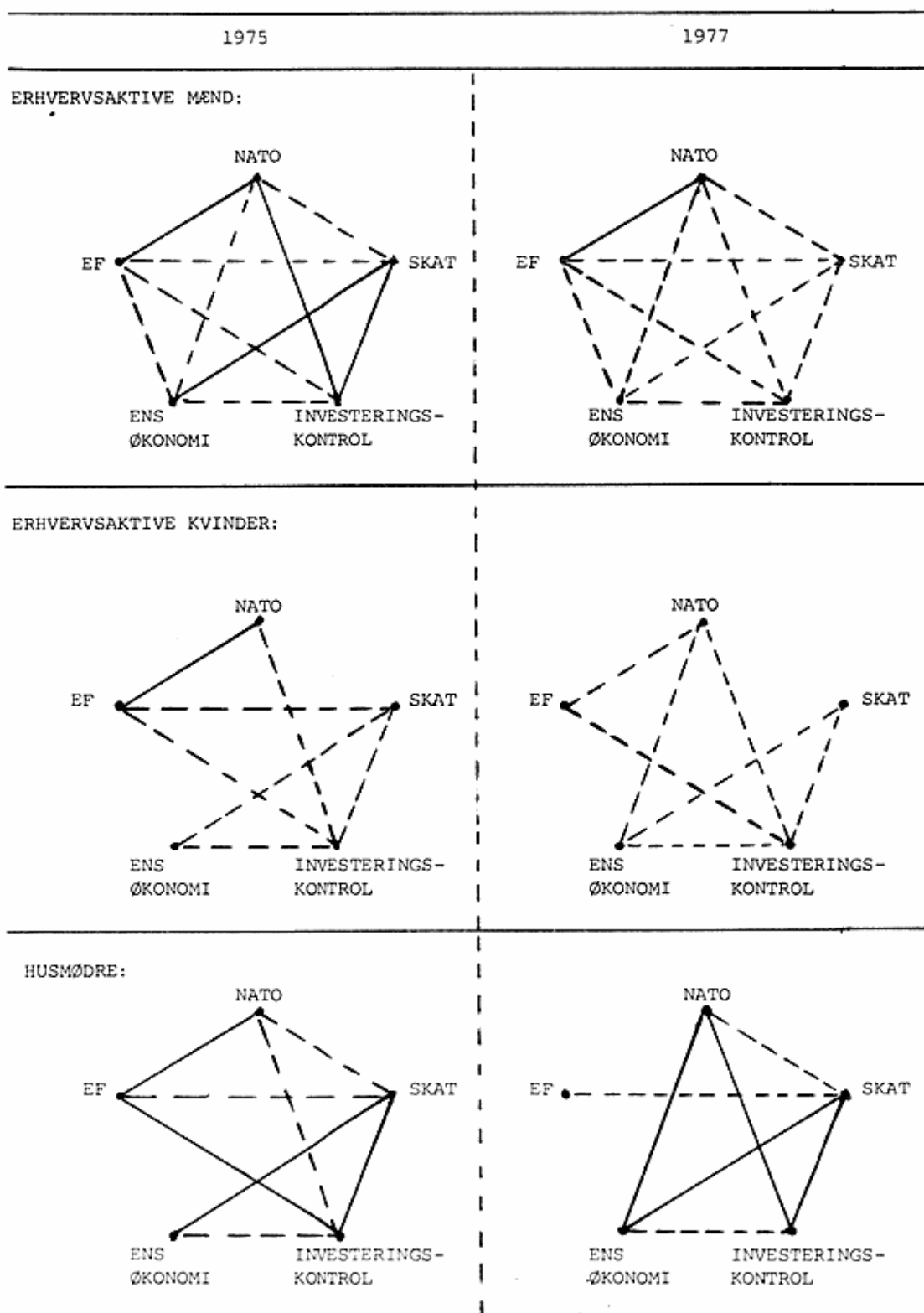
Tætheden af graferne på Figur 4 er angivet i Tabel 2.

37) Denne illustrationsteknik anvendes også af H.J. Nielsen i Borre et al., op.cit., p. 126, omend til et andet formål.

38) Frank Harary, Graph Theory, Reading (Mass.): Addison-Wesley Publishing Company, 1968, p. 9.

Figur 4. Strukturel beskrivelse af vælgergrubbers forestillings-system

Tabel 2. Forestillingssystemets tæthed

Vælgergruppe	1971	1973	1975	1977
Erhvervsaktive mænd	.9	1.0	1.0	1.0
Erhvervsaktive kvinder	.8	.9	.7	.7
Husmødre	.4	.5	.8	.7

Når tæthedsmålet sammenholdes med attitude konsistens indexet (Figur 2), ses, at tætheden som ventet varierer proportionalt med attitude konsistens indexet: Men til trods for, at attitude konsistens indexet angiver en grad af sammenhæng i husmødrenes forestillingssystem, der helt svarer til (1975), eller endog overgår (1977), de erhvervsaktive kvinder, viser tæthedsmålet på intet tidspunkt den fulde integration af kernen i venstre-højre dimensionen, som kan iagttages i mandsgruppen.

Når den strukturelle beskrivelse af forestillingssystemet indrages ved hjælp af tæthedsmålet, fremtræder husmødrenes ideologisering som en klar tendens; men tendensen er blevet dæmpet noget i forhold til attitude konsistens målet. Der er snarere tale om, at husmødrene når op på samme niveau som de erhvervsaktive kvinder.

Figur 4 illustrerer også ustabiliteten i struktureringen af forestillingssystemet. Denne er særlig markant for husmødrene. Hvis man sammenligner 1975 med 1977, hvor husmødrenes attitude konsistens index er på niveau med de erhvervsaktive mænds, og man begynder at kunne vente en stabilisering af allerede opnåede attitudekorrelationer, forsvinder to fuldt optrukne linier (EF - Investeringskontrol / EF - NATO) fra 1975 til 1977. I 1977 bliver EF-spørgsmålet forskudt fra den fremtrædende plads i husmødrenes forestillingssystem, det havde i 1973 og 1975. Struktureringen af forestillingssystemet er ikke nær så labil i de øvrige vælgergrupper: erhvervsaktive mænd og kvinder.

4. Konklusion

Hypotesen (H_1), at kvinders forestillingssystem udviser mindre grad af sammenhæng end mænds, bestyrkes. Dette kunne give indirekte støtte til Converses "wife as opinion-follower" tese. Inddragelsen

af variabelen erhvervsaktivitet giver imidlertid ikke det ventede resultat (H_2). Der fremkommer ingen stabil niveaudeling:

erhvervsaktive mænd > erhvervsaktive kvinder > husmødre,
efter graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem. Ved hvert af de undersøgte valg vil en af kvindegrupperne vise samme attitude konsistens index som de erhvervsaktive mænd. Dette taler imod Converses "wife as opinion-follower" hypotese, eftersom den overvejende del af de undersøgte kvinder var gift (kun 6,5 pct. af de undersøgte kvinder var ugifte). Det modsiger også kvindefrigørelsesteoriens forventning om, at erhvervsaktivitet er en nødvendig forudsætning for udviklingen af et velstruktureret politisk forestillingssystem. Da H_4 holdt for 1971 og 1973 data, vil de konsekvenser, man drager for kvindefrigørelsesteorien, udelukkende afhænge af, om man vælger at fortolke husmødrenes stigende attitude konsistens index som udtryk for unik historisk forandring eller ikke.

Hvis ideen om unik historisk forandring accepteres som undersøgelsens hovedresultat, melder det spørgsmål sig: hvor præcist måler attitude konsistens indexet graden af sammenhæng i det politiske forestillingssystem? Er det rimeligt at sige, at i 1977 var husmødrenes politiske forestillingssystem mere sammenhængende end de erhvervsaktive mænds? Den strukturelle beskrivelse af forestillingssystemet gennem tæthedsmålet viste, at husmødrene på intet tidspunkt opnår en så integreret strukturering, som de erhvervsaktive mænd. Beskrivelsen afslørede også, at husmødrenes strukturering var særlig labil. Disse to observationer peger, efter min mening, på, at attitude konsistens indexet måske er noget misvisende, når det følges over tid. Det tilgodeser ikke spørgsmålet om en mere eller mindre omfangsrig integration af forestillinger, ligesom problemet - stabil strukturering - udelukkes.

Når alle tre karakteristika betragtes samlet, modificeres billedet af husmødrenes ideologisering noget. Den unikke udvikling henimod et langt mere struktureret forestillingssystem bliver stående. Men det ville måske være mere korrekt at sige, at husmødrene i 1977 havde nået de erhvervsaktive kvinder med hensyn til graden af sammenhæng i forestillingssystemet, snarere end de erhvervsaktive mænd.